

education. In the article the notion of pedagogical culture in the context of professional preparation of future teacher opens up by facilities of the folk decorative-applied art.

Key words: culture, pedagogical culture, decorative-applied art, professional preparation, folk art.

УДК37.046.16:574

В. П. Онопрієнко
Сумський національний
аграрний університет

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КАДРІВ

У статті здійснено аналіз екологічної освіченості кадрів сільського господарства. Передбачено шляхи формування екологічної компетентності як майбутніх спеціалістів сільськогосподарської галузі, так і суспільства загалом. Доведено, що основною умовою формування екологічної компетентності є перманентна екологічна освіта.

Ключові слова: екологічна освіта, проблеми екології, екологічні знання, уміння, навички, спеціалісти аграрного профілю, шляхи формування екологічної компетентності.

Постановка проблеми. Розв'язувати екологічні питання, дотичні сільського господарства, покликані не лише фахівці-екологи, а передусім – галузеві спеціалісти з екологічною складовою в освітній діяльності. Відтак, значну роль посідає питання структури та обсягу екологічної освіти в системі аграрної. Протягом останніх десятиліть стан природного середовища та рівень біорізноманіття в біосфері стали об'єктами уваги як фахівців, так і громадськості. Однак антропогенний вплив на середовище існування людини та живих організмів не зменшується, і деградація природних біомів зростає. Це викликано різними факторами, й недосконалістю системи екологічної освіти зокрема.

Аналіз актуальних досліджень. Сьогодні питаннями екологічної освіти опікуються такі вчені, як В. Андрущенко, В. Білоножко, І. Бойченко, Ю. Злобін, І. Надольний, С. Полторецький, В. Розумний, М. Шемякін, С. Шмалей та інші.

Проте питання формування екологічно грамотної особистості в аграрних вищих навчальних закладах потребує глибокого розгляду. З огляду на це предметом нашої публікації є аналіз підготовки спеціалістів сільського господарства в аспекті екологічної освіти.

Мета статті – здійснити ґрунтовний аналіз екологічної освіченості

сільськогосподарських кадрів, передбачити шляхи формування екологічної культури як майбутніх спеціалістів сільського господарства, так і суспільства загалом.

Виклад основного матеріалу. Галузева екологічна освіта повинна дати майбутньому фахівцеві глибокі знання про вплив його професійної діяльності на навколишнє природне середовище, а практична діяльність під час навчання – допомогти впровадити ці знання в реальне життя. Зазначимо, що нині під час оцінювання результатів навчання та роботи галузевого аграрного спеціаліста слід враховувати не тільки технологічність, трудоемність, продуктивність, а й ресурсоемкість та забрудненість довкілля. Тому фахівець повинен уміти практично оцінити негативні екологічні наслідки використаного технологічного процесу та звести їх до мінімуму.

У навчальних планах всіх сільськогосподарських та аграрних ВНЗ (які не здійснюють підготовку фахівців-екологів) на бакалаврському рівні необхідно передбачити курс екології, що включав би необхідні теоретичні і практичні аспекти, а також відповідні кожному окремому ВНЗ курси з блоку прикладних екологічних дисциплін (можливо, у блоці вибіркових професійно-орієнтованих дисциплін). Отож, на нашу думку, для формування екологічно компетентних майбутніх фахівців сільськогосподарської галузі в навчальних планах ВНЗ має передбачатися вивчення такої дисципліни, як «Основи екології» (базові екологічні знання), а також курси блоку «Прикладна екологія» (залежно від профілю ВНЗ – «Агроекологія», «Урбоекологія», «Ландшафтна екологія», «Геоєкологія» тощо).

У навчальних планах всіх сільськогосподарських та аграрних ВНЗ (які не здійснюють підготовки фахівців-екологів) за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра необхідно передбачити курс загальної екології з загальною соціальною та громадською орієнтацією. На рівні магістрів як продовження цього курсу повинні бути введені курси прикладної екології, адаптовані до профілю підготовки спеціалістів: агроекологія, ландшафтна екологія екологія населених пунктів, інженерна екологія тощо [2]. Суттєве значення має введення спеціального розділу з охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування у зміст дипломної (кваліфікаційної) роботи (проекту) випускників технічного, аграрного та сільськогосподарського напрямів підготовки, залучення студентів до виконання науково-дослідних робіт з екологічної тематики, до участі в

екологічних гуртках, олімпіадах і конференціях.

Зауважимо, що першоджерелом формування екологічно свідомої особистості є курс з основ сільськогосподарського знання. Зміст дисципліни дає змогу розглядати проблеми взаємодії природи та суспільства з позиції природоцентризму і розгляду людини як природної істоти, визначати шляхи науково обґрунтованого екологічного природокористування. Залучення комплексу знань агроекології сприятимуть вирішенню світоглядних, наукових, морально-естетичних та екологічних проблем, формуванню системи екологічних поглядів студентства. Домінувальним серед педагогічних завдань екології сільського господарства має стати формування знань про взаємини людини та природи в галузі сільськогосподарської діяльності, охорони природи, раціонального використання ресурсів та можливості їх поповнення під час сільськогосподарської діяльності. У процесі саме такої освіти розкривається агробіологічний зміст законів: рівноваги, рівнозначності, незамінності та сукупності дій факторів життя природи, дотримання яких дозволяє оптимізувати взаємозв'язок агроценозів із середовищем, забезпечуючи продуктивність сільськогосподарських культур. Протиріччя впливу на біосферу інтенсивних технологій та хімізації сільського господарства виявляються під час дослідження та вивчення низки питань із землеробства, ґрунтознавства, агрохімії, рослинознавства, тваринництва тощо. Студенти переконуються в ефективності впровадження раціональних технологій підвищення продуктивності та виявляють негативні боки сільськогосподарської діяльності. Так створюються передумови для оцінювального підходу до вирішення екологічних сільськогосподарських проблем, формується усвідомлення необхідності комплексного, науково обґрунтованого підходу до взаємодії з природними ресурсами.

Відомі фахівці з екології та педагогіки вважали світогляд екологічного спрямування вихідною позицією в процесі реалізації екологічної освіти, що пов'язане, принаймні, з двома головними чинниками: по-перше, з культурно-історичними джерелами; по-друге, з соціально-педагогічним контекстом. Тобто, екологічна освіта перебуває в прямій залежності від становлення етапів розвитку еколого-педагогічних світоглядних підходів та їх динаміки. Дослідники наголошують на тому, що екологічна освіта відображає три теоретичні позиції єдності освіти та екології. Перша позиція

екологічної освіти школи пов'язана із соціальним протиставленням або включенням (В. І. Вернадський), тобто, йдеться про різні відносини людини та природи: а) людина і природа – дві самостійні одиниці; б) людина розглядається нейтрально, поза природою; в) як нейтральна складова щодо природи. У такому контексті свого часу екологічна освіта не виступала самостійним напрямом навчально-виховного процесу.

Друга позиція екологічної освіти має об'єктно-суб'єктне методологічне підґрунтя, де рівноправні й рівновеликі залежності між людиною і довкіллям вже заперечуються, і природа виступає полігоном активного впливу і видозміни людини відповідно до її потреб та менталітету. Такий підхід, зазвичай, у педагогіці розглядають як антропоцентричний. Як наслідок, екологічну освіту було побудовано на предметі, який на перших етапах позитивно відображав досягнення науки про еволюцію видів та вершину такої еволюції – людину. У подальшому це призвело до певного негативного перенесення власне природничих даних на суспільно-культурне, освітнє життя людини. Ця наукова позиція панувала в педагогіці тривалий час, виховуючи не одне покоління користувачів довкілля.

Третя позиція екологічної освіти відображає високу етичність підходів, які стверджують доцільність і необхідність у природокористуванні, тобто співвіднесеність використання і збереження. У межах даного наукового підходу екологічна освіта виділила як самостійний напрям освіти – екологію, що в результаті стало надалі значним досягненням у справі формування в учнів екологічної компетентності, що й поставило в гуманістичному розумінні цю позицію на методично-теоретичний рівень.

Незважаючи на значний прогрес в екологічній освіті, рівень екологічної освіченості більшості населення залишається низьким. Повною мірою це стосується і випускників вищих навчальних закладів, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з навколишнім середовищем, і які в умовах глобальних екологічних проблем мають бути провідниками державної екологічної політики.

Аналіз сучасного стану екологічної грамотності майбутніх спеціалістів виробничої та сільськогосподарської сфери засвідчує, що у значної частини цієї категорії молодих людей переважає утилітарний підхід до природи, проблеми екології не включені в систему особистісних цінностей, не є частиною їхніх моральних переконань, для багатьох із них притаманний

пасивно-споживацький рівень взаємодії з природою. Часто екологічні знання, одержані в процесі навчання, мають невпорядкований, безсистемний характер, уміння і навички екологічного спрямування носять переважно вузько кон'юнктурне забарвлення, не співвідносяться з аксіологічною життєвою домінантою – гармонізацією суспільства й природи, необхідністю збереження як цінності людини, так і навколишнього природного середовища.

Цілком закономірно, що проблеми виховання нового покоління, його становлення нерозривно пов'язані з формуванням ієрархічної системи цінностей, екологічного світогляду та екологічної культури, заснованої на збереженні довкілля, формуванні діалогічного підходу до природи, технічних знань, що підпорядковуються екологічним вимогам та законам співіснування. З огляду на це зазначимо, що вдосконалення шляхів гармонізації системи світосприймання, формування основ екологічних ціннісних орієнтацій молоді, і насамперед у студентів вищих технічних, аграрних навчальних закладів як майбутніх фахівців виробничої сфери, залишається одним із пріоритетних напрямів науково-педагогічного пошуку. Масштабність проблеми вимагає розгляду формування соціального замовлення на екологічну освіту і виховання студентів техніко-технологічного профілю як багатofакторного процесу державного рівня.

Основні суперечності екологічної освіти в сільському господарстві та аграрній освіті пов'язані з існуванням соціально поширених міфів, що домінують з певного часу у свідомості людей, а їх підтримка робить розробку екологічної програми позбавленою сенсу. Наукове обґрунтування існування та функціонування екологічних міфів як складової екологічної свідомості і діяльності з'явилося досить давно й пов'язане з невизначеністю суто екологічної термінології та з міждисциплінарним характером екологічної проблематики. Екологічні міфи – це ідеї та термінологічно-понятійні конструкції, в яких знаходять відображення фантастичні ідеї та екологічні проекти, які не мають умов для реалізації та матеріалізації [1]. Під екологічними ілюзіями доречно розуміти такі теоретичні положення та понятійні структури, що використовуються в них, завдяки яким створюється видимість (уявлення бажаного дійсним) утілення в реальність якихось екологічних проектів чи ідей. Найчастіше екологічні міфи переходять в екологічні ілюзії. І ті, й інші сприяють поширенню екологічного волюнтаризму

та авантюризму. Серед причин, які породжують екологічні міфи, – екологічна безграмотність та несвідомість, популістське та дилетантське ставлення до екологічних проблем.

Як визначають науковці, перший міф полягає в тому, що стверджує в існуванні людини такої сфери діяльності, як природокористування, звідки впливає принципова можливість побудови системи раціонального природокористування. Очевидно, що людина не може існувати, не користуючись природою, тому природокористування не особливий вид діяльності, а складова будь якої діяльності людини. Отож раціональності в природокористуванні не буде досягнуто шляхом перебудови та модернізації однієї неіснуючої сфери діяльності, а потребує трансформування всього універсалу людського мислення та діяльності [5, 24].

Другий міф зводить всю екологічну проблематику до взаємин людини та природи як якоїсь данини, породжуючи тим самим так звану алармістську екологію, тобто стратегію охорони природи від втручання в її субстанційне існування. Але якщо серйозно говорити про екологію людини (а екологія, як відомо, наука про дім, середовище існування), то доведеться визнати, що людина, по-перше, здавна не живе в природному середовищі, такого середовища вже не існує, а по-друге, ці проблеми виходять далеко за межі взаємин між людиною та природою. Таким чином, говорити потрібно не про охорону природи від людини, а про створення відповідного середовища для людини, яке б не загрожувало існуванню наступних поколінь в екосистемі.

Третій міф (похідний від другого) подає все так, що екологічні проблеми можуть і повинні вирішуватися виключно на базі природничих досліджень, передовсім досліджень механізмів життя природи: кругообігу речовини, балансу енергії, а потім розповсюдження такого підходу на господарську діяльність людини, яка тоді виступає як специфічний об'єкт природничої наукової діяльності. Саме наукова діяльність дає змогу зробити висновок про можливість чи прогресивність використання тих чи інших засобів організації, технологій, керування, техніки та матеріалів господарської діяльності. Однак дослідження самі по собі (особливо окремо природничі) не вирішують ніяких проблем, а лише продукують знання, корисні для вирішення проблем, або їх ускладнення. Вирішувати проблеми варто в контексті зовсім інших типів діяльності – проектуванні, програмуванні,

навчанні, що ґрунтуються на дослідженнях різного типу, причому не тільки природничонаукового. За такого підходу наукові знання будуть розглядатися як один із багатьох засобів вирішення екологічних проблем.

Серед екологічних міфів найбільш небезпечними за своїми теоретико-практичними наслідками є такі: керування природним середовищем; екологічно чисте виробництво та продукція, безвідходні технології та похідні від цих понять. Такі понятійно-термінологічні конструкції призводять до теоретичних та практичних тупиків, тобто спроби впровадити не впроваджуване. Вчені-екологи пропонують послуговуватися такими термінами, що є адекватними й чітко відображають інтенціонал позначуваного. А саме: термін «керування природним середовищем» потрактовувати як «керування діяльністю людей у природному середовищі», рекламне гасло «екологічно чиста продукція» замінити на «екологічно нейтральна»; поняття «екологічно чистого виробництва» вилучити з обігу як таке, що не відповідає змісту [1, 33 – 34]. Жахливим є й те, що зазначені та інші некоректні конструкції поширюються (іноді навмисно) у суспільній свідомості та створюють антиекологічний сенс та спрямованість. Причому наукові знання, опановані фахівцями під час вивчення екологічних дисциплін та екологічної складової фахових, часто співіснують із міфологізованою побутовою екологічною свідомістю та відповідною поведінкою.

Отож, основою формування екологічної освіченості передусім є унормована екологічна термінологія.

Належне виконання екологічних законів можливе за умови підвищення рівня екологічної культури кожного члена суспільства. На нашу думку, саме наскрізна екологічна освіта фахівців аграрних наук природничого напрямку, насамперед агрономів, зооінженерів, ветеринарів та інших фахівців сільського господарства є основою формування екологічної культури, а відтак й екологічної компетентності. Екологічне виховання студентів слід здійснювати не тільки шляхом викладання курсу екології, а передусім екологічною спрямованістю всіх спеціальних та загальних курсів. Йдеться про екологізацію всієї освіти аграрних та сільськогосподарських кадрів.

Як наслідок, випускники аграрних та сільськогосподарських вищих навчальних закладів оволодіють уміннями аналізувати процеси, що

відбуваються в агросфері як частині біосфери, вирішувати фундаментальні проблеми формування агроєкосистем, виявляти механізми і наслідки дії природних та антропогенних чинників на їх функціонування, розробляти оптимальні моделі існування та функціонування цих систем, методи і заходи вирішення екологічних проблем у всіх галузях наук агропромислового комплексу, визначити шляхи ефективного екологічного менеджменту сільськогосподарського виробництва та агробізнесу [2, 166]. Водночас, в основу всіх галузей сільського господарства треба покласти фундаментальні екологічні принципи. Це забезпечить успішний розвиток всіх виробничих сил і одержання високоякісної продукції від агропромислового комплексу без загрози щодо існування природи й людства.

Природничонаукові дисципліни здавна вважаються провідними у формуванні екологічної культури. Кожна з них містить у собі певний принцип пояснення навколишнього середовища, його внутрішніх законів, виходячи з свого предметного уявлення про природу. Однак здійснений аналіз навчальних програм вищих навчальних закладів, процесу підготовки майбутніх фахівців дає підстави для висновку, що взаємозв'язок між вивченням екологічних проблем, фаховою і педагогічною підготовкою до діяльності або зовсім відсутній, або обмежується зв'язком фахових і екологічних знань, що приводить до недостатньої сформованості професійної компетенції майбутнього фахівця. Проте екологічні поведінкові норми не відповідають інтересам ні людини, ні суспільства. В умовах чисельних екологічних катаклізмів екологічна суспільна свідомість функціонує як антропоцентричний механізм. Впадають в око значні розбіжності між нормами екологічної свідомості і справжньою поведінкою людини. Погоджуємося з думкою Г. Філіпчук, що антигуманні мотиви, на жаль, часто переважають над раціональним ставленням до довкілля [6, 156].

Безперечно, що на стан екологічного виховання впливають наукові і громадські організації, державні інституції і церкви, засоби масової інформації і науково-популярні видання. Але основну функцію і надалі має відігравати екологічна освіта, яка потребує модернізації й міцного науково-історичного підґрунтя. Нині її зміст і структура, навчально-методичні і кадрові можливості ще недостатньо спроможні екологічно переорієнтувати особистість, оскільки впродовж тривалого історичного періоду різноманітні знання про природу, її взаємозв'язок із

суспільством, здоров'ям населення і безпекою розвитку людства не вивчалися. Натомість проблема екологізації мислення, позиції, дії суспільного індивідууму залишається найбільш пріоритетною.

Складність полягає в тому, що агропромисловий комплекс характеризується найбільш масштабним залученням природних ресурсів, різноманітністю і складністю проблем природокористування [3, 2]. Це пояснюється не тільки потужним економічним потенціалом комплексу, але й наявністю у його складі підприємств багатьох галузей господарства. Для кожної з них властиві специфічні риси впливу природних чинників і разом з тим зворотної дії на природне середовище, що ускладнює проблеми взаємозв'язку процесів природокористування, а отже, ускладнює екологічні проблеми. Багатоманітність галузей агропромислового комплексу зумовлює наявність кількості освітніх напрямків, але всі вони повинні бути пов'язані єдиним комплексом екологічної освіти для підготовки майбутніх фахівців.

Сучасна екологічна ситуація у сільському господарстві будь-якого регіону України є результатом тривалого впливу людини на родючість землі, інтенсифікацію виробництва, його орієнтацію на максимальний економічний ефект без належного врахування негативних змін, що відбуваються в природному середовищі. Чинна система ведення сільського господарства, що базується на надмірному використанні агроресурсного потенціалу, пріоритеті економічних переваг, призвела до значного зниження продуктивності земельних ресурсів, зменшення врожайності багатьох культур і як наслідок – недобору важливих видів продукції, інтенсивного розповсюдження негативних екологічних явищ.

Висновки. Екологічна освіта третього тисячоліття повинна стати необхідною складовою гармонійного, еколого безпечного розвитку. Підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури як складових системи національного і громадського виховання всіх верств населення України на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства і природи через гармонійне співіснування з нею повинна стати одним із головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем нашої держави.

Пріоритетною може бути така наскрізна екологічна освіта в системі профільної, на підґрунті якої здійснюватиметься підготовка майбутніх

фахівців, що усвідомлюють проблеми екології на місцевому, національному та глобальному рівнях й готові не лише до пошуку раціональних шляхів їх вирішення, а передовсім до попередження. Правильно спроектована й цілеспрямована перманентна екологізація освіти вищої школи, й аграрної зокрема, дасть можливість перебороти відчуження системи освіти від екологічних проблем сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барякин В. Н. Мифологизация экологической терминологии: теоретико-практические последствия / В. Н. Барякин, С. В. Климова // Проблемы создания единой системы экологического образования и воспитания в Украине: Матер. междунар. науч.-практ. конф., 7 – 9 дек. 1994. – Харьков, 1994. – С. 34.
2. Білоножко В. Я. Необхідність забезпечення формування екологічної культури студентів аграрних ВНЗ / В. Я. Білоножко, М. В. Шемякін, С. П. Полторецький // Наука і методика : Зб. наук. праць / Редкол. : А. Ф. Бойчук та ін. – К. : Аграрна освіта, 2006. – Вип. 6. – С. 1664 – 166.
3. Заячук М. Д. Географо-екологічні аспекти функціонування сільськогосподарського виробництва обласного регіону : Автореферат дис. канд. геогр. Наук : 11.00.02 / М. Д. Заячук; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2000. – 19 с.
4. Про концепцію екологічної освіти в Україні : № 13/6-19 від 20.12.2001 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – № 7, квіт. – 2002.
5. Рац М. Что такое экология, или как спасти природу / М. Рац // Человек и экология. – М. : Знание, 1990. – С. 17 – 62.
6. Філіпчук Г. Ф. Екологічна освіта та ідеологія національного буття / Г. Ф. Філіпчук // Екологічна освіта і виховання : досвід та перспективи. – Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 2000. – 248 с.
7. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.0 // С. В. Шмалей; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2005. — С. 7.

РЕЗЮМЕ

В. П. Оноприенко. Формирование экологической компетентности сельскохозяйственных кадров.

В статье проанализировано уровень экологической образованности работников сельского хозяйства. Предназначены пути формирования экологической компетентности как будущих специалистов сельскохозяйственной отрасли, так и общества в целом. Доказано, что основным условием формирования экологической компетентности является перманентное экологическое образование.

Ключевые слова: экологическое образование, проблемы экологии, экологические знания, умения, навыки, специалисты аграрного профиля, пути формирования экологической компетентности.

SUMMARY

V. Onoprienko. Forming of ekologicheskoy of competence of agricultural personnels.

The level of ecological education of agricultural stuff is analyzed in the article. The ways of ecological competence forming of both future specialists in agriculture and society as a whole are foreseen. It is proved that the basic condition of ecological competence forming is permanent ecological education.

Key words: ecological education, problems of ecology, ecological knowledge, abilities, skills, specialists in agriculture, ways of ecological competence forming.